

Н. К. МАКАРЕНКО
А. М. ПОЛЯХ

ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Досліджується проблема професійної злочинності в Україні в умовах воєнного стану. Відзначено, що на початку війни загальна кримінальна ситуація в Україні децю покращилася. Зроблено висновок, що вторгнення вплинуло на злочинне середовище та спричинило довгострокові наслідки для його професійних форм.

Серед чинників, які вплинули на стан та основні тенденції розвитку професійної злочинності, визначені: запровадження комендантської години, блокування; посилення кримінальної відповідальності за майнові злочини; непоодинокі випадки самочинного показового покарання мародерів; міграція кримінальних авторитетів за кордон; проведення мобілізації; видача населенню зброї тощо. З часом професійні злочинці адаптувалися до умов та обмежень воєнного часу, використовуючи наявні можливості для реалізації нових схем злочинної діяльності. Величезні потоки гуманітарної допомоги разом із ослабленням прикордонного контролю стимулювали контрабанду та незаконне привласнення чужого майна, а тисячі солдатів на передовій перетворилися на об'єкт прибуткового нового ринку для наркоторговців. Крім цього, призовники, які намагалися уникнути мобілізації, сприяли появі нової форми контрабанди людей. Торгівля біженцями та зброєю також становить серйозну небезпеку. В подальшому це фактично зумовить зростання рівня злочинності в державі та дестабілізацію безпечного середовища у післявоєнний час.

Підкреслюється, що нині особливою значення набуває розробка механізму відновлення країни, який повинен визначити пріоритети у протидії злочинності та її найбільш небезпечним видам, до яких належить професійна злочинність.

© *МАКАРЕНКО Наталія Костянтинівна* – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ; ORCID: 0000-0001-7354-5122; e-mail: makarnat@ukr.net

© *ПОЛЯХ Анатолій Михайлович* – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ; ORCID: 0000-0002-3698-5740; e-mail: anatoipolah@ukr.net

Ключові слова: стан злочинності, професійна злочинність, Україна під час війни; контрабанда; торгівля людьми; наркоторгівля; шахрайство; незаконний обіг зброї; післявоєнна відбудова.

Makarenko Nataliia, Polyakh Anatolii. Professional crime in Ukraine in the conditions of war

The article examines the problem of professional crime in Ukraine under martial law. It is noted that at the beginning of the war, the general criminal situation in Ukraine improved somewhat. It is concluded that the invasion affected the criminal environment and caused long-term consequences for its professional forms.

Among the factors that influenced the state and main trends in the development of professional crime, we can highlight: the introduction of curfews, roadblocks; strengthening criminal responsibility for property crimes; demonstrative punishment of looters; migration of criminal authorities abroad; mobilization; issue of weapons to the population etc. Over time, professional criminals adapted to the conditions and restrictions of wartime, using new opportunities to implement new schemes of criminal activity. Huge flows of humanitarian aid, along with loosened border controls, have fueled smuggling and misappropriation, and thousands of soldiers on the front lines have become a lucrative new market for drug traffickers. In addition, conscripts who tried to avoid mobilization contributed to the emergence of a new form of people smuggling. Trafficking in refugees and arms is also a serious threat. In the future, this will actually lead to the emergence of problems of increasing crime rates in the state and destabilization of the security environment in the post-war period.

It is emphasized that today the development of the country's recovery mechanism, which should determine priorities in combating crime and its most dangerous types, which definitely includes professional crime, is of particular importance.

Key words: state of crime; professional crime; Ukraine during the war; smuggling; human trafficking; drug trade; fraud; illegal arms trafficking; post-war reconstruction.

Постановка проблеми. Професійна злочинність є проявом соціуму, оскільки відображає всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України вплинула на українське суспільство, змінила соціальні, економічні, культурні, історичні, релігійні процеси. Вплинула війна й на злочинне середовище та спричинила довгострокові наслідки для його професійних форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які в тію чи іншою мірою зверталися до даної проблематики, слід

назвати О. М. Бандурку, В. В. Голіну, С. М. Гусарова, О. М. Джужу, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, О. М. Литвинова, Є.С. Назимка, В.В. Сокурєнка, В. І. Шакуна, О. Н. Ярмиша та ін.

Завдання дослідження: охарактеризувати сучасні тенденції професійної злочинності в умовах війни в Україні; дослідити найбільш поширені види професійної злочинності, що набули нових «можливостей» в умовах війни; запропонувати заходи щодо запобігання професійній злочинності у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що російські агресори додали українським правоохоронцям роботи (було розпочато понад 11,2 тис. кримінальних проваджень за фактами злочинів, учинених військовослужбовцями РФ, загальна кримінальна ситуація на початку війни покращилася: рівень злочинності знизився приблизно на 25%, а кількість автопригод – зменшилася майже в 4 рази.

По-перше, комендантська година, посилення відповідальності за мародерство, непоодинокі випадки самочинного показового покарання мародерів зробили свою справу. Крім того, багато кримінальних елементів разом із мільйонами біженців або виїхали за кордон, або вступили до місцевих загонів територіальної оборони. В свою чергу, мобілізація в Україні значною мірою позбавила злочинний світ «робочої сили», а воєнний стан зупинив широкий спектр злочинної діяльності.

По-друге, збільшилася латентна злочинність – багато людей залишили свої домівки без нагляду, поїхали і поки що не знають, що там відбувається за їхньої відсутності [1].

По-третє, прогалини у роботі правоохоронців певною мірою компенсуються діяльністю військових блокпостів, підрозділів тероборони, військовою службою правопорядку та й просто присутністю на вулицях озброєних військових. Також не можна не враховувати елемент небезпеки для злочинців: у багатьох українців на руках зброя, і тому відплата за злочин може бути дуже швидкою.

Проте кримінальна статистика вже за серпень 2022 року значною мірою підтвердила прогноз щодо суттєвих змін у загальній картині тенденцій злочинності в Україні. Насамперед це стосується злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин.

У цілому в 2022 р. чисельність зареєстрованих загальнокримінальних правопорушень помітно не збільшилася. В основному зростання спостерігається в областях, території яких протягом року були частково окуповані та на яких велися активні бойові дії – у м. Києві, Київській, Херсонській, Харківській, Чернігівській, Миколаївській, Донецькій областях.

І хоча в цілому ситуація зі злочинністю поки що не є головною темою порядку денного, однак вона неодмінно отримає особливого значення у післявоєнний період. Тисячі залишених будинків та автомобілів, проблеми з продовольством, безробіття, негативні процеси в економіці, величезна кількість незареєстрованої зброї – усе це негативно вплине на криміногенну обстановку в країні [4].

Зазначимо, що після початку Антитерористичної операції 2014 року перші кілька років в Україні фіксувалося зростання злочинності, причому кількість тяжких та особливо тяжких злочинів підскочила майже в півтора рази. На думку фахівців, щось подібне у значно більших масштабах може повторитися після закінчення війни з РФ. Майже в усіх країнах під час бойових дій спочатку відбувався спад злочинності, який змінювався різким сплеском після її закінчення.

Війна дає професійній злочинності нові «можливості» для торгівлі людьми, органами, зброєю, наркотиками, махінацій із держзакупівлями, шахрайства. Слід зазначити, що багато так званих «зłodіїв у законі» є вихідцями з пострадянських республік і мають зв'язки зі своїми «колегами», зокрема в РФ. З початком бойових дій частина цього контингенту добровільно звільнила країну від своєї присутності, а з іншими було проведено профілактичні заходи, в результаті яких вони залишили територію України[3].

Водночас журналісти видання *The Economist* стверджують, що масовані руйнування, звірства окупантів на захоплених територіях зруйнували співпрацю українських і російських злочинних угруповань. Йдеться про різні види злочинної діяльності, які процвітали в Україні, такі, як контрабанда, торгівля наркотиками, контрабанда зброї та тютюну, а також виробництво нелегальних товарів для експорту [1].

Взагалі війна суттєво змінила ситуацію, створюючи неприйнятні ризики для міжнародної незаконної торгівлі та злочинних мереж. Закриття портів на Чорному морі та втрата контролю на

кордонах призвели до переспрямування контрабандних маршрутів в обхід України. Йдеться про контрабандну «супермагістраль», що проходила через частини східної України, які були окуповані Росією у 2014 році, а також про контрабандні центри в Одесі та інших чорноморських портах.

До війни Україна була транзитним маршрутом для героїну з Афганістану. Кокаїн із Латинської Америки також везли через Чорне море. В іншому напрямку експортувалася зброя до Азії та Африки, зокрема з порту Миколаїв. У 2020 році Україна випередила Китай та стала найбільшим джерелом імпорту нелегального тютюну в Європі [1].

Актуальним є питання кримінальних правопорушень, пов'язаних із наркотиками в Україні. Російське вторгнення не зменшило тенденцій злочинності у сфері незаконного зберігання та вживання наркотиків. Офіційні дані свідчать про те, що воєнний період характеризується зростанням злочинності, пов'язаної з наркотиками. Кількість посягань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення у 2022 році збільшилася на 16,3% (34 398), переважно за рахунок фактів незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (+42,7%; 20 140) [7].

Також правоохоронцями фіксуються непоодинокі випадки, що свідчать про наявність злочинного промислу, коли ділки пропонують чоловікам допомогу в незаконному перетині кордону. Відзначається збільшення числа таких випадків – до 1225 (зростання у 3,7 рази), що пов'язано з ухиленням від мобілізації.

Крім того, різноманітні шахраї намагаються заробити на «схемах» із поселенням біженців за кордоном, придбанням військової амуніції, техніки та приладів. Обліковані випадки шахрайства, на відміну від інших злочинів проти власності, в 2022 році збільшилися на 34,5% (32 086).

Особливо зухвалі наживаються на людському горі. За інформацією Генерального штабу ЗСУ, родичам військовослужбовців почали надходити підозрілі телефонні дзвінки та повідомлення. Особливо це стосується родичів військових, які потрапили в полон або вважаються зниклими безвісти. Шахраї, користуючись емоцій-

ним станом рідних та близьких, пропонують за грошову винагороду «надати інформацію» про військового та «сприяти визволенню з полону», а також намагаються, нібито з метою уточнення, дізнатися особисті дані українських захисників.

Україна вже до вторгнення мала значну кількість зброї, а під час війни цей обсяг ще збільшився. Нині спостерігається тенденція сприйняття українцями зброї як інструмента, необхідного для захисту в тому чи іншому вигляді своїх прав і свобод. Тому є всі підстави вважати, що відсутність механізму легального придбання вогнепальної зброї громадянами упродовж незначного проміжку часу може спровокувати зростання незаконної торгівлі зброєю. Історія свідчить, що війни підживлюють торгівлю зброєю: зброя з Югославії використовується у насильницьких злочинах по всій Європі й дотепер.

У 2022 році суттєво зросла кількість викрадень транспортних засобів через відсутність їхньої належної охорони. Офіційна статистична звітність свідчить про зростання рівня вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 289 КК України. З 2016 року спостерігалася тенденція до зменшення числа цих кримінальних правопорушень (2016 р. – 12205, 2017 – 9018, 2018 – 6642, 2019 – 5467, 2020 – 4522, 2021 р. – 2894), що пов'язано з активізацією роботи оперативних підрозділів поліції з професійними злочинцями, які спеціалізувалися на незаконному заволодінні транспортними засобами. У 2022 році ця тенденція погіршилася: зареєстровано 4194 кримінальних правопорушення, передбачених ст. 289 КК України, що на 31 % більше, ніж у попередньому році. І це при тому, що дуже сильно скоротилася статистична база обліку та території обліку. Відтак реальний рівень зростання викрадень транспортних засобів становить не менше 50 % [5].

Також можлива активна корупційна експлуатація проєктів із відновлення країни, які можуть стати об'єктом особливої уваги злочинних організацій. Адже, незважаючи на умови воєнного стану, рівень корупції в Україні лишається досить високим. Підтвердженням цього є результати рейтингу Індексу сприйняття корупції, а саме: у 2015 році Україна отримала 27 балів зі 100 (у 2016 – 29 балів, 2017 – 30 балів; 2018 – 31 бал, 2019 – 29 балів, 2020 – 33 бали, 2021 – 32 бали) і посіла 123-є місце із 199 країн у списку, а у 2022 році – 116 місце із 180 можливих. Так, наша

держава все ще залишається серед найбільш корумпованих країн. Місце в рейтингу Україна поділила з Монголією, Алжиром, Анголою та Замбією [1].

Водночас Світовий банк оцінив вартість відновлення України в 411 мільярдів доларів, включаючи 92 мільярди на транспорт і 69 мільярдів на житло. Такі масштабні проекти можуть легко стати здобиччю професійних злочинців, яка паразитує у системі державних закупівель і тендерів.

Воєнний стан у країні сприяє такому явищу, як торгівля людьми. Втрата роботи та доходу, а також відсутність можливості забезпечити основні потреби внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни збільшують ризики. Деякі групи населення є найбільш уразливими до торгівлі людьми через свою стать, вік або фінансову, фізичну чи психологічну вразливість. Тому особливу увагу слід приділяти дітям без супроводу, розлученим сім'ям, жінкам, представникам етнічних меншин, інвалідам, людям похилого віку.

В умовах війни особливого значення набув розвиток цифрових технологій. Можна стверджувати, що цифровий перехід є стратегічним напрямом підвищення стійкості української економіки та забезпечення економічної безпеки держави [1]. Водночас наразі активізувалися аферисти, які за допомогою фішингу отримували у користувачів мережі персональні дані та виманювали заощадження під виглядом надання державних виплат для переселенців. Крім вже відомих схем продажу неіснуючих товарів, зловмисники винайшли нові способи наживи – схеми псевдоволонтерства.

Професійні шахраї постійно підлаштовуються під потреби суспільства і щоразу вигадують нові схеми. Так, четверо засуджених за особливо тяжкі злочини організували шахрайську діяльність у колонії. Вони створювали фейкові акаунти військових та волонтерів у соцмережах. Користуючись цими сторінками, «продавали» техніку та генератори для фронту, вказуючи занижену ціну. Шахраї мали чітко відпрацьовану схему, на якій заробляли до 100 тисяч гривень за день.

Іншими найпоширенішими схемами шахрайства в умовах воєнного стану є: псевдоблагодійність; пропозиції оренди неіснуючого житла для переселенців; фейкові пасажирські перевезення; шахрайство під виглядом організації переправлення через держкордон чоловіків призовного віку; «платне» розмінування тощо [1].

Висновки. В умовах війни злочинний світ в Україні дещо змінився. Багато українських кримінальних авторитетів вирішили залишити країну, а воєнний стан і комендантська година в усій країні певний час стримували деякі форми злочинної діяльності. Але з часом професійні злочинці адаптувалися до умов та обмежень воєнного часу, використовуючи нові можливості для реалізації нових схем злочинної діяльності. Величезні потоки гуманітарної допомоги разом із ослабленням прикордонного контролю стимулювали контрабанду та незаконне привласнення чужого майна, а тисячі солдатів на передовій перетворилися на об'єкт прибуткового нового ринку для наркоторговців. Крім цього, призовники, які намагалися уникнути мобілізації, сприяли появі нової форми контрабанди людей. Торгівля біженцями та зброєю також становить серйозну небезпеку. В подальшому це фактично зумовлює виникнення проблем зростання рівня злочинності в державі та, як наслідок, дестабілізацію безпечного середовища у післявоєнний час.

За цих умов особливого значення набуває розробка механізму відновлення країни, який повинен визначити пріоритети у протидії злочинності та її найбільш небезпечним видам, до яких належить професійна злочинність.

Водночас всупереч типовим ситуаціям у країнах, що переживають війну та соціальні потрясіння, Україна має реальний шанс стати країною, яка позбулася корупції та ліквідувала кримінальні промисли.

1. Transparency International Україна. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
2. Брисковська О. М. Окремі види фінансового шахрайства з використанням мережі Інтернет в умовах воєнного стану: *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Криминол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 46-49.
3. Війна в Україні розколола організовані злочинні угруповання. URL: <https://www.shepetivka.org.ua/post-105910-vijna-v-ukrayini-rozkolola-organizovani-zlochynni-ugrupuvannya-the-economist.html>
4. Війна, психологічні травми, бідність: в Україні починає зростати рівень злочинності. URL: <https://kg.ua/news/viyna-psiologichni-travmi-bidnist-v-ukrayini-pochinaie-zrostati-riven-zlochinnosti>
5. Данильченко Ю. Б. Особливості детермінації незаконного заволодіння транспортними засобами в умовах війни: *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*.

С. 76-79. 6. Єфремова К. В. Новітні підходи до правового регулювання системи цифрової економічної безпеки України в умовах воєнного стану: *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки*: матер. II круглого столу (м. Харків, 29 квітня 2022 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2022. С. 96–100. 7. Звітність. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2021 р. та 2022 р. Форма № 1 (місячна): затв. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 299. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: <https://is.gd/xkGSg0> 8. Кримінал в Україні: як війна вплинула на рівень злочинності? URL: <https://porady.org.ua/kryminal-v-ukrayini-yak-viyna-vplynula-na-riven-zlochynnosti> 9. Як війна вплинула на злочинність не лише в Росії та Україні, а й у всьому світі. URL: <https://argumentua.com/stati/yak-v-ina-v-ukra-n-vplynula-na-zlochinn-stne-lishe-v-ros-ta-ukra-n-i-u-vsomu-sv-t> 10. Як війна вплинула на злочинність. «Одна справа – називатися злочинцем; зовсім інше – вважати себе зрадником». URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/yak-vijna-vplynula-na-zlochynnist-odna-sprava-nazyvatysya-zlochytntsem-zovsim-inshe-vvazhaty-sebe-zradnykom>.

References

1. Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
2. Bryskovska O. M. Okremi vydy finansovoho shakhraistva z vykorystanniam merezhi Internet v umovakh voiennoho stanu: *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: hlobalnyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry*: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf. (m. Vinnytsia, 12 kvit. 2023 r.) / MVS Ukraine, Kharkiv, nats. un-t vnutr. sprav; Kryminol. asots. Ukrainy; Nauk. park «Nauka ta bezpeka». Vinnytsia: KhNUVS, 2023. S. 46-49. 3. Viina v Ukraini rozkolola orhanizovani zlochynni uhrupuvannia. URL: <https://www.shepetivka.org.ua/post-105910-vijna-v-ukrayini-rozkolola-organizovani-zlochynni-ugrupuvannya-the-economist.html> 4. Viina, psykholohichni travmy, bidnist: v Ukraini pochynaie zrostaty riven zlochynnosti. URL: <https://kg.ua/news/viyna-psykholohichni-travmi-bidnist-v-ukrayini-pochinaie-zrostati-riven-zlochinnosti> 5. Danylchenko Yu. B. Osoblyvosti determinatsii nezakonnoho zavolodinnia transportnymy zasobamy v umovakh viiny: *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh viiny: hlobalnyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry*. S. 76-79. 6. Yefremova K. V. Novitni pidkhody do pravovoho rehuliuвання systemy tsyfrovoy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: *Aktualni problemy hospodarskoi diialnosti v umovakh rozbudovy ekonomiky*: матер. II kruhloho stolu (m. Kharkiv, 29 kvitnia 2022 roku). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 2022. S. 96–100. 7. Zvitnist. Yedyniy zvit pro kryminalni pravoporushennia za 2021 r. ta 2022 r. Forma № 1 (misiachna): zatv. nakazom Heneralnoho prokurora vid 30.06.2020 r. № 299. Ofitsiyniy sait Ofisu Heneralnoho prokurora. URL: <https://is.gd/xkGSg0> 8. Kryminal v Ukraini: yak viina vplynula na riven zlochynnosti? URL: <https://porady.org.ua/kryminal-v-ukrayini-yak-viyna-vplynula-na-riven-zlochynnosti> 9. Yak viina vplynula na zlochynnist ne lyshe v Rosii ta Ukraini, a y u vsomu sviti. URL: <https://argumentua.com/stati/yak-v-ina-v-ukra-n>

vplynula-na-zlochinn-st-ne-lishe-v-ros-ta-ukra-n-i-u-vsomu-sv-t 10. Yak viina vplynula na zlochynnist. «Oдна sprava – nazyvatysia zlochyntsem; zovsim inshe – vvazhaty sebe zradnykom». URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/yak-vijna-vplynula-na-zlochynnist-odna-sprava-nazyvatysya-zlochyntsem-zovsim-inshe-vvazhaty-sebe-zradnykom>.

Makarenko Nataliia, Polyakh Anatolii. Professional crime in Ukraine in the conditions of war

The article examines the problem of professional crime in Ukraine under martial law. It is noted that at the beginning of the war, the general criminal situation in Ukraine improved somewhat. It is concluded that the invasion affected the criminal environment and caused long-term consequences for its professional forms.

Among the factors that influenced the state and main trends in the development of professional crime, we can highlight: the introduction of curfews, roadblocks; strengthening criminal responsibility for property crimes; demonstrative punishment of looters; migration of criminal authorities abroad; mobilization; issue of weapons to the population, etc.

Over time, professional criminals adapted to the conditions and restrictions of wartime, using new opportunities to implement new schemes of criminal activity. Huge flows of humanitarian aid, along with loosened border controls, have fueled smuggling and misappropriation, and thousands of soldiers on the front lines have become a lucrative new market for drug traffickers. In addition, conscripts who tried to avoid mobilization contributed to the emergence of a new form of people smuggling. Trafficking in refugees and arms is also a serious threat. In the future, this will actually lead to the emergence of problems of increasing crime rates in the state and destabilization of the security environment in the post-war period.

It is emphasized that today the development of the country's recovery mechanism, which should determine priorities in combating crime and its most dangerous types, which definitely includes professional crime, is of particular importance.

Key words: state of crime; professional crime; Ukraine during the war; smuggling; human trafficking; drug trade; fraud; illegal arms trafficking; post-war reconstruction.